

Stemmen van de bevrijding

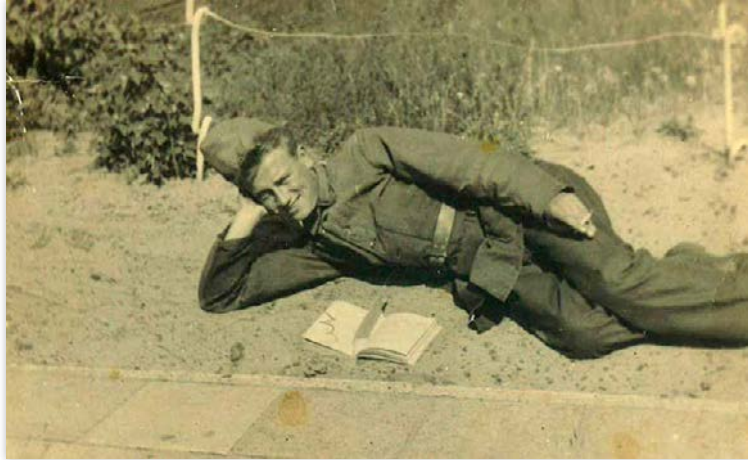
STEMMEN VAN DE BEVRIJDING

**75 jaar vrijheid
in Groningen**

Frank von Hebel

NOORDBOEK

Opgedragen aan mijn grootvader
Gerhard von Hebel (1919-1982) en alle
mannen en vrouwen die ieder op hun
manier voor onze vrijheid streden.

Inhoudsopgave

9 Voorwoord

Hoofdstuk 1

Oorlog en bezetting

- 15 Melkend de oorlog in
- 21 Waarom reert moeke?
- 25 Joodse leerlingen verdwijnen uit de klas
- 35 Vader was weg en dat was een gegeven
- 39 Verboden voor honden en Joden
- 45 Briefkaarten langs het spoor
- 47 Ik zie ze nog zwaaien, de poppen onder de arm
- 48 Dwangarbeider 3257
- 57 Jonkje, loop langzaam weg
- 70 Gebrek
- 71 Fietsen op een tuinslang
- 76 Popkieren voor de baby
- 77 God en de Engelsen kwamen te laat
- 85 Een bom op de ZK22
- 86 Inundatie
- 91 Een mondje brood voor de verzetsstrijder
- 94 Hongerwinter

Hoofdstuk 2

Bevrijding

- 102 Jarig en bevrijd
- 105 Een vijftienjarige graaft een tankwal
- 107 Vrouwenmars
- 116 Vier dagen
- 124 'Veendam rekent op u juffrouw!'
- 131 Daar komen de Kennedy's
- 135 Immer gerade aus
- 138 'Hallo, Hallo, shall I come to You?'

150	Overlevende van bombardement op Rotterdam in de straatgevechten van Groningen
155	Een baby in een chocoladekistje
166	Geallieerde vliegtuigen bestoken Slochteren
170	Lopend naar de vrijheid
173	Een Duitse leraar sneuvelt
176	Een kopje koffie
179	De Tommies, de Tommies komen er aan
183	Vlucht naar Schiermonnikoog
190	Een feestje in het huis van de notaris
201	Ze liepen ons brandend tegemoet
205	250 miljoen gulden foetsie
223	Zes dode Duitsers
229	De tranen van de bloemist
236	Doet u dat vloerkleed even opzij?
277	Bezet, bevrijd, bezet, bevrijd
279	Duitse suiker en granaten
288	Bevrijd en beroofd
290	'No moffen hier'
296	En toch moeten de koeien gemolken worden
298	Bootvluchtelingen
304	Bevrijd maar beroofd
308	'Kijk elkaar nog even aan, dit is het einde'
315	'Eureka, eureka, eureka!'
335	HWR
345	Plunderingen door geallieerden
372	Thanks for coming
375	Een woord van dank
377	Bronnen/voetnoten
383	Illustratieverantwoording
388	Colofon

Voorwoord

In een van de archiefkasten van de Groninger Archieven liggen kaarten met de namen van verzetsstrijders. Een van die namen is Gerhard von Hebel, mijn opa. Ik weet dus dat hij bij het verzet was betrokken, maar verder weet ik vrij weinig over wat hij in de oorlog meemaakte. De informatie die op de kaart staat, is uiterst karig. Ik was nog erg jong toen hij en mijn oma overleden en ik kon het ze dus niet meer vragen. Uit de verhalen van mijn vader en ooms begrijp ik dat hij ook niet veel over die periode vertelde. En zo waren er velen van zijn generatie die de oorlog in zich gevangen hielden en alleen heel af en toe de deur op een kiertje zetten. Heel begrijpelijk, maar ook heel jammer. Mijn interesse in geschiedenis en in het bijzonder de Tweede Wereldoorlog begon jaren na zijn dood. Al snel begreep ik hoe groot het belang is dat verhalen worden verteld, vastgelegd en bewaard. En al snel drong ook het besef tot me door dat een mensenleven te kort is om alle verhalen vast te leggen. Er zijn nog zo ontzettend veel verhalen onverteld gebleven. Maar deze niet.

Victoria Liberta Schuur is naar ik vermoed een van de weinige Nederlanders die naar een tank is genoemd. Ze wordt in april 1945 geboren, dit jaar precies 75 jaar geleden. Haar moeder bevalt tijdens de bevrijding van Wagenborgen in de schuilkelder van de psychiatrische inrichting Groot Bronswijk. In dezelfde kelder verblijven op hetzelfde moment ook ongeveer duizend patiënten. De geallieerden slaan er pas na vier dagen van hard vechten in, met tientallen slachtoffers als gevolg, de Duitsers te verdrijven. Terwijl de granaten door de straten vliegen, beginnen de weeën. De arts die bij de bevalling helpt, suggereert dat het wellicht een idee is voor deze ene keer met de familietraditie te breken en de baby een naam te geven die recht doet aan de omstandigheden waarin zij is geboren. Even later ratelt een Canadese tank voorbij waar soldaten enthousiast de woorden 'Victory' en 'Liberty' op het pantser hebben gekalkt. En daarom heet ze niet Aaltje.

Groningen is een van de laatste provincies die door geallieerde troepen worden bevrijd. En met het nodige geweld. Het verhaal van Ria Schuur, Victoria Liberta is toch een hele mondvol, is slechts een van de vele over de bezetting en bevrijding van stad en provincie Groningen. In december 2018 plaatsen *Dagblad van het Noorden* en *RTV Noord* een oproep aan eenieder die herinneringen aan de bevrijding

Schilder Max van der Wissel. Verwoestingen in de Oosterstraat.

heeft. Het gevolg: honderden reacties via de mail en de post. Een deel van deze verhalen is in dit boek verwerkt.

Maar ik ging ook op zoek naar mensen bij verhalen, zoals bij de munitie-ontploffing in Spijk waarbij zeven mannen om het leven kwamen, de moord op de zestien van Trimunt tijdens de April-meistakingen en de evacuatie van Appingedam in de nadagen van de bevrijding.

Bij elk gesprek dat ik voerde en elk verhaal dat ik hoorde – van onder anderen onderduikers, slachtoffers van beschietingen, kinderen van NSB'ers en veteranen – drong het weer tot mij door hoeveel nauwelijks te beschrijven verwoestingen de Tweede Wereldoorlog in miljoenen levens heeft aangericht. En ook hoe kwetsbaar de herinnering aan deze oorlog is. Een aantal mensen dat ik wilde interviewen overleed ervoor; anderen stierven kort nadat we elkaar spraken. Het duurt niet heel lang meer of de wereld heeft hun verhalen alleen nog op papier, video of audio.

Ook dook ik de archieven (waaronder dat van *Dagblad van het Noorden* en *Nieuwsblad van het Noorden*) in om met een schat aan dagboeken en verslagen

weer boven te komen. Waar mogelijk koppelde ik dagboekverslagen van Groningers en evacués die al lang geleden uit de tijd zijn gestapt aan de verhalen van een van de tientallen geïnterviewden.

Verder zag ik dit project als een prachtige kans ‘vergeten’ verhalen uit boeken van door mij bewonderde schrijvers over de bevrijding van Groningen opnieuw te presenteren. Boeken als *Groningen in Oorlogstijd, De bevrijding van Groningen* (W.K.J.J. van Ommen Kloeke), *Gehavende stad* (J.A. Wolf), *En toch staat de Martini* (J.J. Leeninga en E. Jac. Westra), *Groningen 1940-1945* (Jan A. Niemeijer), *Verzet in Groningen* en *Met Eigen Ogen*. Maar ik maakte ook gretig gebruik van boeken als de nauwelijks te overschatten trilogie over *Het Scholtenhuis* (Monique Brinks), *Militair Gezag in Groningen* (Johan Brand de Boer & Willem Jonkman), *Buigen en barsten* (J.A. Bodewes), *Het Groninger politiekorps in de Tweede Wereldoorlog* (Nico de Both), *Academische Illusies* (Klaas van Berkel) en *Maple Leaf Up* (M.H. Huizinga). Hun research en bevindingen kwamen buitengewoon van pas de verhalen in *Stemmen van de bevrijding* met onder meer citaten uit hun werk in de juiste context te zetten. Als eerbetoon aan de Canadese veteraan Stanley Butterworth, die in februari dit jaar overleed, gebruik ik het verhaal over hem en zijn broer Fred dat vijf jaar geleden in mijn eigen *Mijn Bevrijding* stond opnieuw.

Ook maakte ik zeer dankbaar gebruik van alle verslagen/dagboekfragmenten die mensen opstuurden of die ik in archieven aantrof. Vooral het verslag van Cornelia Elisabeth Crouwel, een van de 116 vrouwelijke gevangenen die een uitputtende mars van Westerbork naar Visvliet volhield, maakte grote indruk. De verslagen heb ik zoveel mogelijk in hun oorspronkelijke vorm – inclusief eventuele taal- en grammaticale fouten – gehandhaafd, hoewel ik het hier en daar heb aangepast (bijvoorbeeld afkortingen voluit geschreven) om de leesbaarheid te bevorderen. Wellicht wekt het bij de lezer bevreemding dat in diverse dagboekverslagen ‘duitsers’ zonder hoofdletter wordt geschreven. Ik stuitte hier keer op keer op en trek hieruit de conclusie dat de auteur in kwestie dit met opzet deed, waarbij niet moet worden uitgesloten dat hij/zij de bezetters een hoofdletter onwaardig achtte.

Kortom: het resultaat is een – naar ik hoop – geslaagd mozaïek van interviews, ingezonden verhalen, dagboekverslagen en verhalen uit boeken, archieven en kranten dat de periode van de meidagen in 1940 tot medio augustus 1945 beslaat, maar waarbij de nadruk op de bevrijding ligt.

Hoofdstuk 1

Oorlog en bezetting

Groningse militairen nemen afscheid van hun geliefden op het hoofdstation in Groningen.

Melkend de oorlog in

Een doordringend gebrom van motoren drijft over de weilanden en akkers langs de Friese straatweg bij Aduard. De jonge boerenknecht Ubel Schipper kijkt op vanaf zijn melkkruk en drukt zijn pet achterover. Het is een frisse ochtend en de veertienjarige zoon van een landarbeider is die ochtend om kwart voor vijf uit zijn bed gestapt. Hij melkt rustig door, de ene witte straal na de andere stroomt in de emmer onder de uier van de Groninger blaarkop. Hij krijgt een rijksdaalder per week van boer Kuipers, sinds hij enkele maanden geleden van de lagere school kwam. De boer melkt een andere koe, enkele meters verderop. Ze moeten er 25. Dan wint toch de nieuwsgierigheid. Ubel staat op en kuiert op zijn gemak naar de weg. Motoren, vrachtwagens, auto's en pantservoertuigen denderen voorbij. Soldaten in grijsgroene uniformen met naamloze gezichten staren terug. Duitsers.

Ubel draait zich om en loopt met grote stappen naar zijn melkkruk. 'Man, het is oorlog,' roept hij naar de boer. Die knikt, terwijl hij de colonne nakijkt die in de richting van Zuidhorn verdwijnt. 'Ja, dat stond al een beetje op stapel,' antwoordt hij in het Westerketiers, het dialect dat de bevolking in de streek tussen Friesland, Drenthe en het Reitdiep spreekt. 'Maar Hitler heeft beloofd dat hij Nederland niet zou aanvallen. Het zal dus wel meevallen.'

Ubel kruipt weer onder zijn blaarkop. Een vette, geelwitte straal klettert in de emmer. 'En zo begon voor mij de oorlog,' vertelt Ubel Schipper tachtig jaar later. Hij glimlacht. 'Al melkend.'

Jan Smit ligt in bed als het Nederlandse leger zich wanhopig tegen de oprukkende Duitse divisies verzet. 'Ik was tien jaar. We woonden aan de Jukwerderweg in Appingedam. Opeens was er een enorme knal en mijn slaapkamer schudde heen en weer. Wat bleek, in de haven van Delfzijl lieten Nederlandse soldaten met springstof de hijskranen in het water donderen. Die mochten natuurlijk niet in het bezit van de Duitsers komen. Maar ze vonden het blijkbaar niet zo erg dat de burgers wel in de handen van de vijand vielen, want de volgende dag zag ik onze soldaten bepakt en bezakt in vrachtwagens vertrekken. Die trokken zich terug richting de Afsluitdijk. Ik weet nog dat ik aan mijn vader vroeg: "Wie moeten ons nu verdedigen?" Ik snapte er geen moer van.'

De volgende dag rijden Duitsers in vrachtwagens en in motoren met zijspan op de Westersingel. 'Ze hingen allemaal plakkaat op. We mochten dit niet,